

ОСОБИСТІСНЕ САМОПРОЕКТУВАННЯ І ПРОБЛЕМА РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Лебединська І.В.

Анотація. У статті розглянуто феномен раціональності особистісного самопроекткування. Передбачається, що дискурсивні технології особистісного самопроекткування є результатом культурно-історичного розвитку і регулюються відповідним типом дискурсивної раціональності. Раціональність особистісного самопроекткування розуміється як внутрішньо мотивоване слідування існуючим формам інтеракції та інтерсуб'єктивно визначеним нормам особистісного самопроекткування. Стверджується, що форма втілення і/або стилізація досвіду особистісного самопроекткування набуває нормативної процесуальності завдяки внутрішній раціональності людини, яка мотивується цілями та шляхами конструювання життєвого проекту і конститується раціональним порядком особистісного самопроекткування. Інтерпретується феномен символічної напередструктурованості життєвого проекту як культурної наративізації пред'явленості людини самій собі та своєму майбутньому. Як дискурсивна форма досвіду самопроекткування аналізується феномен життєвого стилю. Обговорюються особливості життєвого стилю у культурі постмодерну.

Ключові слова: особистісне самопроекткування, раціональність, символічне напередструктурування, життєвий стиль.

Лебединская И.В. Личностное самопроектирование и проблема рациональности

Аннотация. В статье рассматривается феномен рациональности личностного самопроектирования.

Предполагается, что дискурсивные технологии личностного самопроектирования являются результатом культурно-исторического развития и регулируются соответствующим типом дискурсивной рациональности. Рациональность личностного самопроектирования понимается как внутренне мотивированное следование существующим формам интеракции и intersubjectively определенным нормам личностного самопроектирования. Утверждается, что форма воплощения и/или стилизация опыта личностного самопроектирования обретает нормативную процессуальность благодаря внутренней рациональности человека, которая мотивируется целями и путями конструирования жизненного проекта и конституируется рациональным порядком личностного самопроектирования. Интерпретируется феномен символической предструктурированности жизненного проекта как культурной нарративизации предьявленности человека самому себе и своему будущему. Как дискурсивная форма опыта личностного самопроектирования анализируется феномен жизненного стиля. Обсуждаются особенности жизненного стиля в культуре постмодерна.

Ключевые слова: личностное самопроектирование, рациональность, символическое предструктурирование, жизненный стиль.

Lebedynska I.V. Personal self-designing and problem of the rationality

Abstract. *The article considers the phenomenon of rationality of personal self- designing. It is assumed that the discursive technologies of personal self- designing are the result of cultural and historical development and are regulated by the appropriate type of discursive rationality. Rationality of personal self- designing is understood as an internally motivated adherence to existing forms of interaction and intersubjectively defined norms of personal self- designing. It is asserted that the form of embodiment and/or stylization of the experience of personal self- designing acquires normative processuality due to the internal rationality of a person, which is motivated by the goals and*

ways of constructing life's project, and is constituted by the rational order of personal self-designing.

The phenomenon of symbolic pre-structuredness of life project is interpreted as cultural narrative of man to itself and to his future. The phenomenon of life style is analysed as a discursive form of experience of the personality of self-designing. The features of life style in the culture of post-modern come into question.

Key words: personal self-designing, rationality, symbolic pre-structuredness, life style.

Постановка проблеми. Сучасній людині доступна безліч рефлексивних ресурсів особистісного самопроекування. Майстер-класи і тренінги, коучінги і ток-шоу, наукові монографії і журнальні статті пропонують різного роду версії того, як стати успішним, побудувати гармонійні стосунки з оточуючими, структурувати власний time-менеджмент, упорядкувати нарративним рухом особисту життєву історію, зв'язавши минуле, сучасне та майбутнє у прозору послідовність, «упакувати», надати їй форму і порядок, втіливши у власному життєвому проєкті. Таку насиченість культурного простору інституціональними ресурсами особистісного самопроекування можна пояснити технічністю самого досвіду людини, якщо набуття певного типу досвіду розуміти як процес, конституйований відповідними типами знання, завдяки чому людина набуває здатність модулювати правила створення себе і свого власного існування.

Мета статті. На підставі теоретичного аналізу проблеми проаналізувати феномен раціональності особистісного самопроекування.

Результати теоретичного аналізу проблеми. У своєму аналізі феномена раціональності досвіду самопроекування ми виходимо з того, що термін «техне» у перекладі з грецької класики означав мистецтво – створення, надання форми, втілення або структурування. Саме в цьому сенсі пропонує М.Гайдеггер розглядати екзистенційну сутність техніки, а бажання людини оволодіти певними технологіями тлумачить як прояв її технічності, як бажання оволодіти глибинними властивостями буття [8].

Головною відмінністю дискурсивної методології є розгляд досвіду самопроекування як сукупності символів і символічних інструментів в інтерпретації людиною самої себе. Це дає нам підстави, рухаючись у дослідницькому просторі дискурсивної методології, розширити феномен технічності досвіду самопроекування символічним потенціалом технічного, розглянувши його як своєрідне символічне інвестування у досвід самопроекування.

«Символ породжує думку» любив повторювати П.Рікер. Коли є поле символів, напружене потенціями символів, говорив М.Мамардашвілі, ми маємо шанс, ймовірність того, що попереду нас народиться нова думка. Проте тільки народиться, і тільки шанс (додам від себе – І.В.), оскільки згідно відомому ще з античних часів парадоксу, з думки думка не витікає. В думці треба перебувати – зусиллям. Треба самому мислити й сумніватися[7].

Однією з можливих версій інтерпретації цієї думки М.Мамардашвілі може бути неklasичне тлумачення феномена культури, яке позбавляє її прозорості та самодостатності і вводить параметри ситуативності, невизначеності, фрагментарності та мозаїчності. Це означає, що культурні цінності, що їх засвоює людина, можуть бути присвоєними як із позитивною, так і негативною валентністю, і як наслідок, стати позитивними і/або негативними чинниками особистісного самопроекування [4].

Неklasичний поворот у дослідженні феномена культури відкриває перед нами не тільки перспективу відмови від розуміння культури як ідеалізованої перспективи особистісного самопроекування, але й надає можливість поглянути на людину як на стихію, в онтологічному наративі якої потенційно присутній святий і грішний, небеса і пекло. Відомо, що більшість дослідників становлення культурної дисципліни (нормативності) людства пов'язує з подоланням культурної амбівалентності, в тому числі і стародавніх мов, а здатність людини до самопроекування розглядає як культурний артефакт, як результат культурно-історичного розвитку відповідних дискурсивних практик [4].

Культурне буття завдяки власній символічній множинності та різнобарвності володіє певною символічною автономією [5]. У

цій символічній реальності «жахливо заплутаній різними сплетіннями, цілим рядом співпадінь і перетинів, які наддетерміновані опозиціями і водночас функціонують у кількох регістрах»[3,73], людина предстає перед самою собою як заздалегідь символічно напередструктурований об'єкт, а її майбутнє відкривається їй як символічно напередструктурований проект.

Символічно напередструктурована реальність є нічим іншим як несвідомим, яке, як вважається, виконує суто операційну функцію і структуроване як мова. «Суб'єкт захоплений мовою, роль якої є визначальною, головною в історії суб'єкта... Спосіб втілення акту мови визначається більш менш для суб'єкта фіксаціями його характеру, його структури і завжди проектується на певний рівень, певний стиль ставлення до іншого»[3,73].

Теорія Ж.Лакана, продовжена або посилена феноменологічною традицією з її базовими концептами життєвого світу та смислового, тобто уявного, можливого горизонту, в якому відбувається самопроекування особистості, дає нам підстави говорити не тільки про конструювання психіки людини у відповідному дискурсі, але й про атрибутивну проєктивність людського існування, на чому фактично базуються основні методологічні посилки дискурсивної психології (Харре, Поттер). У такому контексті головне завдання дискурсивного аналізу трансформується у спробу відшукати символічні інструменти, за допомогою яких людина створює психологічну модель свого внутрішнього світу і світу оточуючого, на підставі якої вибудовує особистий і життєві проекти, зрозуміти, на перетині яких «ритмічних вузлів» та розломів вибудовується складна і рухлива тканина людського бажання, яке втілюється в утопічну мрію, конструктивний проект, художній маніфест [5].

У роботі «Дискурс і відповідальність» К.О.Апель, розмірковуючи над проблемою наукової реконструкції історії, робить висновок, згідно з яким адекватна реконструкція історії «має зважати принаймні на можливість історичного розвитку власних передумов»[1,43]. Називаючи це постулатом самовідтворення з точки зору майбутньої перспективи, вчений вважає, що еволюційний рух (очевидно і рух досвіду самопроекування – І.Л.), можна реконст-

руювати через процес «раціоналізації» людства, поставивши питання про співвідношення між (можливими) формами або типами раціональності людської дії [1]. «Я переконаний, що принципово можливо, шляхом трансцендентально-прагматичної рефлексії, здійснити систематичне обґрунтування типології всіх форм раціональності людської поведінки»[1,47].

Дискурсивні практики як процес виробництва, становлення та сприйняття значень, які утворюють дискурсивний порядок і є результатом культурно-історичного розвитку, регулюються відповідним типом раціональності, якщо під раціональністю розуміти існуючі форми інтеракції та інтерсуб'єктивно визначені норми (К.-О.Апель). Тобто, спосіб втілення досвіду самопроекування набуває відповідної нормативної процесуальності завдяки внутрішній раціональності людини, яка користується мовою як механізмом координації дій для досягнення взаєморозуміння.

Інтерпретація феномена раціональності в класичному дискурсі відрізняється від феноменологічної позиції Е.Гусерля, а концепція комунікативної раціональності Ю.Габермаса інколи тлумачиться як розгортання в сучасному філософському дискурсі принципово нової епістемологічної парадигми.

Головною умовою та ідеалом комунікативної раціональності, за Ю.Габермасом, є взаєморозуміння, яке визначається ним як раціонально вмотивована згода про будь що між учасниками комунікації. Досягнення взаєморозуміння стає можливим завдяки наявності цілої низки формальних структур: структури суб'єкта, структури дії, структури інтерсуб'єктивності та структури ситуації. У контексті теорії комунікативної раціональності передбачається, що суб'єкт володіє здатністю до мови і дії, а раціональність суб'єкта розуміється як його «диспозиція», як потенційна можливість суб'єктивності породжувати структури раціональності [9]. Фактично, мова йде про «нормативного» суб'єкта, здатного компетентно говорити і діяти у відповідному символічному середовищі, а також втілювати свої мрії, задуми, плани та проекти, модулювати та відповідним чином стилізувати себе та спосіб власного існування.

Засновником обговорення процесу західної раціоналізації та ініціатором програми реконструкції цього процесу К. О.Апель вважає Макса Вебера [1], якому належить продуктивна для нашого дослідження ідея інтерпретації дискурсивної форми, у якій, на думку К.- О.Апеля, втілюється досвід розвитку дискурсу раціональності. Такою дискурсивною формою є термін «life style». Американський дослідник Wil Safic, на якого посилається А.Гідденс, вважає, що цей термін є похідним від терміна А.Адлера стиль життя, інший дослідник Dennis Wrong головний вплив у становленні цього терміну виявляє у М.Вебера з його дослідженням протестантського стилю життя, до якого у своїй роботі «Дискурс і відповідальність» апелює і К.- О. Апель.

Серед сучасних дослідників існує кілька версій інтерпретації поняття стиль та життєвий стиль. Традиційно, термін стиль розглядався в естетичному та художньому дискурсах, у різноманітних художніх практиках як проекція унікальної неповторності та індивідуальності митця. Ця модерністська інтерпретація феномена «стиль» як глибоко індивідуального явища зі зміною дослідницьких парадигм поступово почала трансформуватися – спочатку в уявлення про символічну функціональність стилю (Н.Гудмен), а пізніше (за теоретичною логікою – І.В.) в інтерпретацію стилю як дискурсивного явища. В традиції дискурсивної методології інтерпретує феномен життєвого стилю і А.Гідденс, який вважає його «інтегральним набором рутинізованих практик, чії шаблони та орієнтації поєдналися у щоденних рішеннях, кожне з яких створює людину»[10,81].

Саме щоденні звички і рішення, як, наприклад, що читати, дивитися, носити, як відпочивати, як і що їсти, як починати свій ранок і закінчувати день, з ким зустрічатися і як святкувати значущі події – це рішення не тільки про те, як діяти, але й у кінцевому рахунку, ким бути. Це ті тривіальні рішення, які, начебто, відповідають щоденним потребам людини, але саме вони поставляють «символічні речові форми» для наративізації самоідентичності та формування і стилізації життєвих проєктів. Саме на таких простих звичках і рішеннях побудував свій багатомільярдний біз-

нес, наприклад, засновник бренду Лореаль, а М.Вебер із протестантської етики повсякденного життя вивів свій проект «духу капіталізму».

Якщо рухатись за логікою М.Фуко і вважати античні життєві та інтелектуальні практики «семантичною матрицею» сучасного європейського культурного життя, мабуть, звернувшись до цих практик, ми зможемо відшукати контури майбутніх життєвих стилів у текстах, наприклад, грецьких філософів. Критична налаштованість античних мислителів обернулася здатністю програвати у власній уяві всі можливі відповіді на запитання, що ж власне складає сутність того чи іншого явища.

Установка на плюральність знання дозволила еллінам запропонувати різні версії світорозуміння: від спроби пояснити тождність того чи іншого феномена його непорушністю до повного заперечення цієї непорушності. Проте елліни не були би еллінами, якби не володіли здатністю втілювати у життєві практики власні теоретичні конструкції, що дало підстави Гегелю називати їх пластичними індивідуальностями.

На підставі проведеного аналізу А.Кронік зробив припущення, що на основі двох головних форм принципу саморегуляції, які він визначив як посилення людиною значущості світу або, навпаки, посилення власних можливостей, людина, прагнучи щастя (прагнення щастя, на думку А.Кроніка, виконує стилеутворюючу функцію), відповідним чином вибудовує власний стиль життя. Насолода життям, аскетичний стиль життя, життєва активність або споглядальність як цілі життя та психологічні шляхи досягнення цих цілей у майбутньому відповідним чином мотивують людину, втілюючись у стилізованому життєвому проекті. Таких завершених, повних життєвих стилів він нарахував 4: гедоністичний, аскетичний, споглядальний та дієвий [2].

Ця невеличка типологія, побудована на рефлексіях стародавніх філософів, свідчить про те, що людина у побудові життєвих проектів часто орієнтується не на норми раціональної поведінки, а на «символічні речі», які взагалі не мають раціонального пояснення, єдиним особистісним ресурсом яких є

психологічний смисл, тотожність якого гарантується такими культурними символами, як, наприклад, бог, свобода або безсмертя [6].

На цьому тлі феномен раціональності набуває нового звучання та інтерпретації. Якщо в давньогрецькій та давньоєврейській мовах тотожність істини самій собі імплікує її незмінність (Н. Арутюнова), то в сучасному світі все більше звертають увагу на динаміку змін і на те, що істину сьогодні вже не відкривають і не підтримують у її незмінності, а видумують і конструюють. Концепція комунікативної раціональності Ю.Габермаса, яка фактично приймається за основу формування «soft skills» у сучасних освітніх практиках, критика Ж.Деріда агресивності та порнографічності раціональності, сучасні стратегії масмедіа, що відіграють провідну роль у формуванні життєвого стилю сучасної людини, пропонуючи їй безліч потенціальних альтернатив, фактично «колонізуючи її майбутнє» (А.Giddens), загострюють питання темпоральної організації особистісного досвіду людини, її здатність структурувати своє минуле та майбутнє у вигляді цілісного, зв'язаного досвіду-тексту, побудованого на раціональних засадах, та втілювати цей досвід у життєвих проєктах.

Сьогоднішній світ толерує розмаїття, вітає різнобарвність смаків, множинну оптику картини світу, можливість поєднувати суперечливі тенденції, еkleктику, яка стає синонімом вишуканого стилю, та наполегливо конструє стильову інтертекстуальність. У світі повсякдення відбуваються події, які перетворюють ритми щоденності на авангардні фрагменти. В їжі, одязі, житлі, приватному особистому житті комбінуються та зіштовхуються речі, які завжди вважалися несумісними. Солодке, гірке та солоне, гостре в одному коктейлі, груба вовна, шкіра з шовком та мереживом в одній сукні, сповідь на мобільний телефон, facebook, зміна статі та корекція генетичного коду, дефолт класичних європейських країн, які стояли у джерел європейської цивілізації, віртуальний простір, громадський космічний транспорт і безліч інших речей руйнують усталений класичний порядок речей і мають безумовне відношення до життєвого стилю сучасної людини, який все більше набуває ознак колажності, випадковості та уривчастості [4].

Переосмислення феномена історичності на рівні індивідуального людського буття, динаміка змін, що поглинає людину своїми небаченими раніше темпами й потребує від неї нової пластичності та нових можливостей, серед яких – вміння, навички, компетентність та бажання вибудувувати свій особистий і життєвий проєкт, власними зусиллями вносити корективи в інтерпретацію особистого минулого та проєктування майбутнього, є, за висловом А.Гідденса, важливим ресурсом онтологічної безпеки людини, позбутися якого ми не можемо і не маємо права.

Висновки:

1. Дискурсивні технології особистісного самопроєктування є результатом культурно-історичного розвитку і регулюються відповідним типом раціональності;

2. Раціональність особистісного самопроєктування це внутрішньо вмотивоване слідування існуючим формам інтеракції та інтерсуб'єктивно визначеним нормам особистісного самопроєктування;

3. Форма втілення або стилізація досвіду особистісного самопроєктування у вигляді особистого або життєвого проєкту набуває нормативної процесуальності завдяки внутрішній раціональності людини, яка мотивується цілями та шляхами конструювання життєвого проєкту та конститується раціональним порядком особистісного самопроєктування.

Література

1. Апель Карл-Отто. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Апель К.-О.; Пер.з нім. В.Купліна. – Київ: Дух і Літера, 2009. – 430с.

2. Кроник А.А. Каузометрия: Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. / А.А.Кроник. – М.: Смысл, 2003. – 284с.

3. Лакан Ж. Семинары. Книга 1. Работы Фрейда по технике психоанализа / Лакан Ж.; пер.с фр. М. Титовой – М.: Логос, 1998. – 432с.

4. Лебединська І.В. Ідентичність і культура. Досвід психологічної інтерпретації / І.В.Лебединська. – К.: Золоті ворота, 2012. – 278с.

5. Лебединська І.В. Соціокультурний аналіз особистісних домагань / Життєві домагання особистості: монографія / за ред. Титаренко Т.М. . – К.: Педагогічна думка, 2007. – С.33 – 52.

6. Лебединська І.В. Життєвий досвід особистості: шляхи смислоутворення / Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості: монографія / за ред. Н.В.Чепелевої. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. – 276с.

7. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления / М.К.Мамардашвили. – М.: Московская школа политических исследований, 2000. – 205с.

8. Новая технократическая волна на западе. – М.: Прогресс, 1986. – 450с.

9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Хабермас Ю.; Пер. с нем. и под ред. Д. Складнева . – СПб.: Наука, 2000. – 380 с.

10. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 190p.

References

1. Apel, K.-O. (2009). *Diskurs i vidpovidalnist: problema perexodu do postkonvencionalnoi morali* [Discourse and responsibility: problem of passing to the post-convention moral]. Kyiv: Dux i litera [in Ukrainian].

2. Kronik, A.A. (2003). *Kauzometriya: metody samopoznaniya, psixodiagnostiki i psixoterapii v psixologii zhiznennogo puti* [Kauzometria: Methods of self-knowledge, psychoactivators and psychotherapy in psychology of life way]. Moscow : Smysl [in Russian].

3. Lakan, Zh. (1998). *Seminary. Kniga 1. Raboty Frejda po texnike psixoanaliza* [Seminars. Book 1. Works of Freud on the technique of psycho-analysis]. Moscow : Logos [in Russian].

4. Lebedinska, I. (2012). *Identichnist i kultura. Dosvid psixologichnoi interpretacii* [Identity and culture. Experience of psychological interpretation]. Kyiv: Zoloti vorota [in Ukrainian].
5. Lebedinska, I.V. (2007). Sociokulturnij analiz osobistisnix domagan [Sociocultural analysis of personality domagan]. T.M.Titarenko (Ed). *Zhittevi domagannya osobistosti: sb. Statej. [Life domaganny of personality]. Coll. Articles.* (pp.33 – 52). Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].
6. Lebedinska, I.V. (2013). Zhittevij dosvid osobistosti: shlyaxi smisloutvorennia [Life experience of personality: ways of meaning formation]. N.V.Chepeleva (Ed). *Rozuminnya ta interpretaciya zhittevogo dosvidu yak chinnik rozvitku osobistosti: monografiya. - Understanding and interpretation of life experience as a factor of development of personality.* N.V.Chepeleva (Ed.). (pp. 36 – 50). Kirovograd: imeks ltd [in Ukrainian].
7. Mamardashvili, M.K. (2000). *Eestetika myshleniya* [Aesthetician thinking]. Moscow : Moskovskaya shkola politicheskix issledovanij [in Russian].
8. *Novaya texnokraticeskaya volna na zapade.* (1986). [New texnokratical wave on a west]. P.S.Gurevich (Ed.). Moscow : Progress [in Russian].
9. Xabermas, Y. (2000). *Moralnoe soznanie i kommunikativnoe dejstvie.* [Moral consciousness and communicative action]. St. Petersburg : Nauka [in Russian].
10. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity Press.